

Poglavlje 23

Ἀριστοτέλους Ῥητορική Γ 1408b

O tekstu

U odlomku iz treće knjige Aristotelove *Retorike* čitamo zapažanja o formalnim značajkama umjetničke proze. Zahtjev za posebnim oblikovanjem nevezanoga govora prvi su, po antičkome uvjerenju, iznijeli sofisti iz V. st. pr. Kr. Trazimah iz Halkedona i Gorgija iz Leontina (obojica se pojavljuju i kao likovi u Platonovim djelima); Trazimah je usto definirao konvenciju koje će se držati čitava antika, da umjetnička proza mora biti periodizirana, odnosno ritmička.

Osnovnu ideju – da prozni zapis ne smije biti sastavljen u pravilnome metričkom obrascu, ali da ne smije ni biti bez dojma metra – Aristotel dopunjava dodatnim objašnjenjima i određenjima. Proza s formom metra nije uvjerljiva i čini se odviše umjetnom; metar, osim toga, privlači pozornost slušatelja, a zbog metričkih obrazaca takva proza postaje predvidljivom. S druge strane, proza bez metra previše je neodređena. Kako je broj onaj koji daje oblik stvarima, potreban je i prozi. Taj broj prema Aristotelu u prozi je prepoznatljiv kao *ritam*. Aristotel zatim preispituje razne vrste ritmova (herojski, jamb, trohej i pean) i pokazuje zašto je pean najprimjereniji za prozu.

Osim prvoga nama poznatog teorijskog razmatranja poetike proze, odlomak je zanimljiv i kao ilustracija Aristotelove metode izlaganja; on polazi od općenite tvrdnje koju potom objašnjava te po potrebi dopunjava dodatnim podacima i ilustracijama. Pritom je Aristotelova dikcija ovdje odmjerena, a sintaksa razmjerno jednostavna. Prevladavaju imenski predikati, karakteristični za diskurs definiranja i objašnjavanja. Kombiniraju se čestice μέν, δέ i γάρ, koje uvode dopune misli i izricanja suprotnosti.

Pročitajte naglas grčki tekst.

Arist. Rhetorica 1408b 21

τὸ δὲ σχῆμα τῆς λέξεως δεῖ μήτε ἔμμετρον εἶναι μήτε ἄρρυθμον· τὸ μὲν γὰρ ἀπίθανον (πεπλάσθαι γὰρ δοκεῖ), καὶ ἅμα καὶ ἐξίστησι· προσέχειν γὰρ ποιεῖ τῷ ὁμοίῳ, πότε πάλιν ἦξει· ὥσπερ οὖν τῶν κηρύκων προλαμβάνουσι τὰ παιδιά τὸ “τίνα αἰρεῖται ἐπίτροπον ὁ ἀπελευθερούμενος;” “Κλέωνα”· τὸ δὲ ἄρρυθμον ἀπέραντον, δεῖ δὲ πεπεράνθαι μὲν, μὴ μέτρῳ δέ· ἀηδὲς γὰρ καὶ ἄγνωστον τὸ ἄπειρον. περαίνεται δὲ ἀριθμῷ πάντα· ὁ δὲ τοῦ σχήματος τῆς λέξεως ἀριθμὸς ῥυθμὸς ἐστίν, οὗ καὶ τὰ μέτρα τμήματα· διὸ ῥυθμὸν δεῖ ἔχειν τὸν λόγον, μέτρον δὲ μή· ποίημα γὰρ ἔσται. ῥυθμὸν δὲ μὴ ἀκριβῶς· τοῦτο δὲ ἔσται ἐὰν μέχρι τοῦ ἦ. τῶν δὲ ῥυθμῶν ὁ μὲν ἠρῶος σεμνῆς ἀλλ’ οὐ λεκτικῆς ἀρμονίας δεόμενος, ὁ δ’ ἰαμβος αὐτῆ ἐστίν ἢ λέξις ἢ τῶν πολλῶν (διὸ μάλιστα πάντων τῶν μέτρων ἰαμβεῖα φθέγγονται λέγοντες), δεῖ δὲ σεμνότητα γενέσθαι καὶ ἐκστῆσαι. ὁ δὲ τροχαῖος κορδακικώτερος· δηλοῖ δὲ τὰ τετράμετρα· ἔστι γὰρ τροχερὸς ῥυθμὸς τὰ τετράμετρα. λείπεται δὲ παιάν, ᾧ ἐχρῶντο μὲν ἀπὸ Θρασυμάχου ἀρξάμενοι, οὐκ εἶχον δὲ λέγειν τίς ἦν. ἔστι δὲ τρίτος ὁ παιάν, καὶ ἐχόμενος τῶν εἰρημένων· τρία γὰρ πρὸς δύο ἐστίν, ἐκείνων δὲ ὁ μὲν ἐν πρὸς ἓν, ὁ δὲ δύο πρὸς ἓν, ἔχεται δὲ τῶν λόγων τούτων ὁ ἡμιόλιος· οὗτος δ’ ἐστίν ὁ παιάν. οἱ μὲν οὖν ἄλλοι διὰ τε τὰ εἰρημένα ἀφετέοι, καὶ διότι μετρικοί· ὁ δὲ παιάν ληπτέος· ἀπὸ μόνου γὰρ οὐκ ἔστι μέτρον τῶν ῥηθέντων ῥυθμῶν, ὥστε μάλιστα λανθάνειν.

Analiza i komentar

Τὸ δὲ σχῆμα

τῆς λέξεως

δεῖ

μήτε ἔμμετρον εἶναι

μήτε ἄρρυθμον·

τὸ μὲν γὰρ

ἀπίθανον

(πεπλάσθαι γὰρ δοκεῖ),

καὶ ἅμα καὶ ἐξίστησι·

προσέχειν γὰρ ποιεῖ

τῷ ὁμοίῳ,

πότε πάλιν ἤξει·

ὥσπερ οὖν

τῶν κηρύκων

προλαμβάνουσι τὰ παιδιά

τὸ “τίνα αἰρεῖται ἐπίτροπον ὁ ἀπε-

λευθερούμενος;” “Κλέωνα”·

τὸ δὲ ἄρρυθμον ἀπέραντον,

δεῖ δὲ

πεπεράνθαι μὲν,

μὴ μέτρῳ δέ·

ἀηδὲς γὰρ καὶ ἄγνωστον

τὸ ἄπειρον.

δεῖ § 492, δεῖ otvara mjesto akuzativu s infinitivom kao dopuni

εἶναι § 315

μήτε... μήτε § 513.4, negirani koordinativni veznici uvide nezavisno složenne sastavne rečenice: „niti... niti...”

μὲν γὰρ odnosi se na prvu od prethodno izrečenih tvrdnji o formama dikcije, **ἔμμετρον**: „prvo...”; **τὸ μὲν γὰρ ἀπίθανον** prvi je dio koordinacije koji slijedi **τὸ δὲ ἄρρυθμον ἀπέραντον**

ἀπίθανον imenski dio imenskoga predikata (kopula **ἐστί** neizrečena je) **πεπλάσθαι** § 272; LSJ **πλάσσω** A.V: *metaforično* „izraditi, umjetno proizvesti”

γὰρ čestica ovdje u uzročnome eksplanatornom značenju: „jer, naime...”

δοκεῖ § 492, s dopunom u infinitivu

ἐξίστησι § 305, § 311; ovdje u značenju „odvraćati pozornost”, LSJ s.v. A.2

προσέχειν rekcija: **τινι**; augment § 238

ποιεῖ § 243 (glag. osnove § 301.B s. 116)

ἦξει § 258, tvorba futurske osnove § 261

πότε... ἦξει upitni vremenski prilog **πότε** (§ 221) uvodi zavisnu upitnu rečenicu (§ 469): „kada...”

προλαμβάνουσι rekcija: **τινος**; augment § 238 (glag. osnove § 321.14); LSJ s.v. II.3.b.: „preteći koga”

ὥσπερ... προλαμβάνουσι poredbeni veznik **ὥσπερ** uvodi zavisnu poredbenu rečenicu: „kao...”

αἰρεῖται rekcija: **τινα τι**; § 243

ὁ ἀπελευθερούμενος § 243, poimeničeni particip § 498–499; **ἀπελευθερούμενος** je oslobođenik (oslobođeni rob) koji ne uživa puno građansko pravo te mu u sudskim postupcima i sličnim situacijama treba zastupnik ili zaštitnik; Kleon je primjer političara populista na strani malih ljudi i potlačenih te su i djeca znala odgovor u takvome slučaju

τὸ “τίνα αἰρεῖται ἐπίτροπον ὁ ἀπελευθερούμενος;” član **τὸ** poimeničuje izravno pitanje koje se citira pod navodnicima

τίνα... αἰρεῖται upitna zamjenica **τίνα** uvodi izravno, nezavisno pitanje: „koga...?”

τὸ δὲ ἄρρυθμον „a drugo...”

ἀπέραντον imenski dio imenskoga predikata (glagolski je dio, kopula **ἐστί**, neizrečen)

δεῖ § 492, glagol **δεῖ** traži dopunu u infinitivu

πεπεράνθαι § 291.b.2; LSJ **περαίνω** „dovesti do kraja, dovršiti”

ἀγῆδες γὰρ καὶ ἄγνωστον imenski dijelovi imenskoga predikata (glagolski je dio, kopula **ἐστί**, neizrečen)

περαίνεται δὲ
 ἀριθμῶ
 πάντα·
 ὁ δὲ
 τοῦ σχήματος
 τῆς λέξεως
 ἀριθμὸς
 ῥυθμὸς ἐστίν,
 οὗ καὶ
 τὰ μέτρα
 τμήματα·
 διὸ ῥυθμὸν
 δεῖ
 ἔχειν τὸν λόγον,
 μέτρον δὲ
 μῆ·
 ποίημα γὰρ ἔσται.

περαίνεται § 231

δὲ čestica adverbzativnoga značenja: „a...”

ἐστίν § 315

ῥυθμὸς ἐστίν imenski predikat

οὗ... sc. ἐστί; odnosna zamjenica uvodi zavisnu odnosnu rečenicu: „kojega...”

διὸ = δι’ ὅ; zaključno: „zato...”

δεῖ glagol δεῖ otvara mjesto akuzativu s infinitivom; subjekt se u ovakvim slučajevima prepoznaje po članu (τὸν λόγον); „zato treba da govor ima ritam...”

ἔχειν § 231 (glag. osnove § 327.13)

γὰρ čestica eksplanatorno-uzročnoga značenja ovdje podupire istinitost prethodne tvrdnje: „jer inače...”

ἔσται § 315

ῥυθμὸν δὲ
 μὴ ἀκριβῶς·
 τοῦτο δὲ ἔσται
 ἐάν
 μέχρι του ᾗ.

ἔσται kao u prethodnoj rečenici!

ᾗ § 315

ἐάν... ᾗ pogodbeni veznik ἐάν uvodi zavisnu pogodbenu rečenicu eventualnog futurskog značenja: „ako...”

μέχρι του ᾗ „do neke granice”, imenski predikat u kojemu prijedložni izraz ima ulogu imenskoga dijela; του = τινός

τῶν δὲ ῥυθμῶν
 ὁ μὲν ἥρωος
 σεμνῆς
 ἀλλ' οὐ
 λεκτικῆς ἀρμονίας
 δεόμενος,
 ὁ δ' ἰαμβος
 αὐτὴ ἐστὶν ἡ λέξις
 ἢ τῶν πολλῶν
 (διὸ μάλιστα πάντων τῶν μέτρων
 ἰαμβεῖα φθέγγονται
 λέγοντες),
 δεῖ δὲ
 σεμνότητα γενέσθαι
 καὶ ἐκστῆσαι.

ὁ ἥρωος herojski metar, tj. daktil (u kvantitativnoj metrici: dugi, kratki, kratki slog, ~ ~ ~)

σεμνῆς ἀλλ' οὐ λεκτικῆς ἀρμονίας δεόμενος LSJ δέω II.1, „potrebno je”, „zahtijeva” (ono čemu je skladnost potrebna jest herojski metar, ὁ ἥρῳος); u kritičkim izdanjima, filološkim i filozofskim komentarima postoje različita čitanja i tumačenja toga mjesta, prijepornoga po tome kakvu skladnost herojski metar ima ili nema

δεόμενος § 243, stezanje jednosložnih osnova § 244

ὁ ἴαμβος jamb, u kvantitativnoj metrici: kratki, dugi slog, ~ -

ἐστίν § 315

διὸ... φθιέγγονται umetnuta zavisna odnosna rečenica koju uvodi veznik διὸ (nastao od prijedložnoga izraza odnosne zamjenice = δι' ὅ: „zbog čega...”)

φθιέγγονται § 241

λέγοντες § 241

δεῖ δὲ σεμνότητα γενέσθαι καὶ ἐκστῆσαι ovaj se izraz odnosi na ἡ λέξις, opisuje koja je svrha takvoga izražavanja

δεῖ § 492, glagol δεῖ otvara mjesto akuzativu s infinitivom (kao i gore)

γενέσθαι § 254

ἐκστῆσαι § 311.2 (ostala vremena: § 305, § 311.1); ovdje, suprotno prethodnoj pojavi istoga glagola, ima značenje „poticati”, „privlačiti” (značenje slično prethodnomu σεμνότητα γενέσθαι); LSJ ἐξίστημι A.2

ὁ δὲ τροχαῖος

κορδακικώτερος·

δηλοῖ δὲ

τὰ τετράμετρα·

ἔστι γὰρ

τροχερὸς ῥυθμὸς

τὰ τετράμετρα.

ὁ τροχαῖος trohej, u kvantitativnoj metrici: dug, kratak ~ ~

κορδακικώτερος imenski dio imenskoga predikata (glagolski dio, kopula ἐστί, ostaje neizrečen)

δηλοῖ sc. τοῦτο; § 243

ἔστι § 315

γὰρ čestica γὰρ se ovdje veže na prethodno izrečenu misao i dopunjuje ju:

„naime...” ili „jer...”

ἔστι τροχερός ῥυθμός imenski predikat

λείπεται δὲ

παιάν,

ὧ̃ ἐχρῶντο μὲν

ἀπὸ Θρασυμάχου

ἀρξάμενοι,

οὐκ εἶχον δὲ

λέγειν

τίς ἦν.

λείπεται § 241

παιάν pean, u kvantitativnoj metrici: različite kombinacije jednoga dugog i triju kratkih slogova (dugi može biti na prvome, drugome, trećemu ili četvrtome mjestu)

ἐχρῶντο μὲν... εἶχον δὲ koordinacija s pomoću čestica μὲν... δέ: μὲν daje prvo objašnjenje početne misli (λείπεται παιάν), a δέ ističe novu, dodatnu informaciju: „naime... ali...”; subjekt je obaju predikata isti, ἀπὸ Θρασυμάχου ἀρξάμενοι

ἐχρῶντο rekcija: τινι; § 243, stezanje § 244.2 (glag. osnove § 301.B s. 116)

ὧ̃ ἐχρῶντο odnosna zamjenica ὧ̃ uvodi zavisnu odnosnu rečenicu: „kojim...”

ἀρξάμενοι § 267 (glag. osnove § 301.B s. 116)

εἶχον § 241, augment § 236; glagol otvara mjesto dopuni u infinitivu uz značenjski pomak uz glagol govorenja: „moći”

λέγειν § 241 (glag. osnove § 327.7)

ἦν § 315

τίς ἦν upitna zamjenica τίς uvodi zavisnu upitnu rečenicu (neupravno pitanje), § 469; zamjenica ne označava osobu (Trazimaha), nego (ὁ) παιάν: „kakav...” ili „što...”

ἔστι δὲ τρίτος
 ὁ παιάν,
 καὶ ἐχόμενος
 τῶν εἰρημένων·
 τρία γὰρ πρὸς δύο ἔστιν,
 ἐκείνων δὲ
 ὁ μὲν
 ἐν πρὸς ἓν,
 ὁ δὲ
 δύο πρὸς ἓν,
 ἔχεται δὲ
 τῶν λόγων τούτων
 ὁ ἡμιόλιος·
 οὗτος δ' ἔστιν
 ὁ παιάν.

ἔστι § 315

ἔστι τρίτος imenski predikat

ἐχόμενος rekcija: τινος; § 231

τῶν εἰρημένων § 272 (glag. osnove § 327.7)

ἔστιν § 315

τρία γὰρ πρὸς δύο ἔστιν pean se može opisati razmjerom 3:2, dok ostale me-
tre opisuju razmjeri 1:1 i 2:1

ἐκείνων δὲ... ὁ μὲν... ὁ δὲ prvi δὲ ovdje ima značenje adverbativnoga veznika:
„ali...”; dok je ὁ μὲν... ὁ δὲ u koordinaciji: „jedan... drugi...”

ἐν πρὸς ἓν imenski dijelovi imenskoga predikata (neizrečena kopula ἔστιν)

δύο πρὸς ἓν imenski dijelovi imenskoga predikata (neizrečena kopula ἔστιν)

ἔχεται rekcija τινος; § 231

ἔστιν § 315

οἱ μὲν οὖν ἄλλοι
 διὰ τε τὰ εἰρημένα
 ἀφετέοι,
 καὶ διότι
 μετρικοί·
 ὁ δὲ παιὰν
 ληπτέος·
 ἀπὸ μόνου γὰρ
 οὐκ ἔστι μέτρον
 τῶν ῥηθέντων ῥυθμῶν,
 ὥστε μάλιστα λανθάνειν.

τὰ εἰρημένα § 272 (glag. osnove § 327.7), poimeničeni particip § 499.2
 ἀφετέοι § 300; oblik tvori imenski dio imenskoga predikata (neizrečena je
 kopula εἰσί)

μετρικοί imenski dio imenskoga predikata (neizrečena je kopula εἰσί)

ληπτέος § 300, oblik tvori imenski dio imenskoga predikata (neizrečena je
 kopula ἐστὶ)

ἀπὸ μόνου tj. pean nije prilagođen metričkomu sustavu jer se njegov razmjjer
 ne može iskazati cijelim brojem

ἔστι § 315

τῶν ῥηθέντων § 296 (glag. osnove § 327.7), izraz ima tekstnu ulogu: „od
 gore spomenutih...”

ὥστε... λανθάνειν posljedični veznik ὥστε uvodi zavisnu posljedičnu rečeni-
 cu: „tako da...” § 473

λανθάνειν § 241 (glag. osnove § 321.15)